

STAVEBNĚ HISTORICKÝ PRŮZKUM NA SKLONKU 90. LET 20. STOLETÍ



ING. PETR MACEK

Zásadní význam a nezastupitelnost stavebně historického průzkumu pro praktickou památkovou péči a současně jeho úlohu jako zdroje informací pro řadu vědních disciplín se snaží prezentovat tento časopis, v jehož titulu je ostatně slovo „průzkumy“ obsaženo. Kdo se blíže zabíral jednotlivými architektonickými památkami, jistě ví, jakou zcela specifickou úlohu sehrávají průzkumové práce tohoto typu. Shromažďují množství cenných informací, které by v ideálním případě měly pokrývat veškeré etapy vývoje a proměn jednotlivé památky či areálu, s tím, že vymezí jeho význam i kvality. Důkladné poznání pak může vyústit v návrh konkrétního přístupu ke zkoumané památce; nejčastěji ke stavebním zásahům, jejichž příprava většinou takového průzkumu vyvolává.

V současné dramatické době pronikavých změn vlastníků a jejich zájmů, různých úsporných ekonomických opatření se však i otázka průzkumů dostala do nových souvislostí a určitých problémů. Průzkumy jsou zpochybňovány, jejich rozsah a náročnost jsou považovány za nadbytečné a praxi se vymykající. Všichni jistě můžeme uvést příklady, kdy majitel či správce hodnotného objektu přistupuje k dané památce pouze se zřetelem na ekonomický zisk. Samozřejmě i ekonomický pohled je nejen nutný, ale přímo životně důležitý. Musíme však vždy zřetelně rozlišovat prostředky a cíle. Jestliže u někoho existují pouze položky jako je zisk, cena objektu či jím „zabírané“ parcely, případně pouhá věcná kalkulace jak vysokou lze na něj získat u banky půjčku, pak jakékoliv hlubší poznání je skutečně na škodu věci. Poznání objektu, uvědomění si a zřetelné vyjádření jeho kvalit totiž takového majitele a správce skutečně v jejich zájmech omezují. To je někdy doprovázeno demagogickým tvrzením, že respektování státem zaštiťovaných objektů náleží do okruhu omezování základních lidských práv. Paradoxní je v této souvislosti fakt, že „překážející“ památky, tedy integrální součásti našeho historického dědictví, byly jako takové předmětem negativní pozornosti předchozího režimu. Právě snaha o zpretrhání veškerých vazeb a popření historické kontinuity byla jedním z podstatných rysů této, doufejme, překonané doby.

Věcněji lze polemizovat s názorem, že je možné vypuštěním stavebně historického průzkumu podstatně ušetřit, případně práce urychlit. I při odhlédnutí od prvořadě roviny, kterou je poznání a ochrana památek, lze totiž doložit, že průzkum má podstatný význam při formování názoru na formu a rozsah využití objektu, jeho podobu i charakter. Pokud se nejedná o někoho z výše uváděné skupiny, pro kterou je kultura v podstatě zbytná, pak v průzkumech shromážděné informace mohou podstatně obohatit i výslednou podobu stavby. Respektováním mnohdy složitého historického vývoje s přesvědčivými stopami stáří a autenticity, s vazbou na jedinečné prostředí, které spoluvytváří, láká takto opravená památka mnohé návštěvníky. Ti takové objekty záměrně či podvědomě vyhledávají. V konečném efektu se tedy k památce citlivý přístup odrazí i v oné, již uváděné ekonomické sféře. Pokud není průzkum proveden, či je vykonán zběžně a neodborně, může teprve při stavbě dojít k zásadním zjištěním, která podstatně zasáhnou do již detailně vypracovaných plánů. Výsledkem je pak mnohdy v provedení neurčitý a obě strany neuspokojující kompromis, vždy však doprovázený podstatně zvýšenými finančními i časovými nároky.

Do přelomu 80. a 90. let zajišťovalo kvalitativní úroveň stavebně historických průzkumů specializované pracoviště při SÚRPMO, založené a vedené PhDr. D. Libalem a posléze bohužel předčasně zemřelým PhDr. Ing. J. Mukem. V současné době jsou zpracovatelé roztroušeni po více pracovištích, část z nich průzkumy provádí na základě živnostenského povolení. Tato situace se nutně odráží ve velice různorodé kvalitě. Existují elaboráty, které splňují nejvyšší kritéria plnohodnotné vědecké práce; jedná se zde nejen o praktickou činnost, ale i regulérní základní výzkum. Na druhé straně se však setkáváme i s průzkumy, které jsou dělány zcela formálně, či naivně; mnohdy bez těch nejelementárnějších odborných znalostí. Ještě horší jsou průzkumy někdy i schopných zpracovatelů, kteří v lepším případě sledují pouze hmotné zisky, a práci si proto maximálně ulehčují. Zcela zavrženíhodné jsou pak prů-

zkumy, které nemají za cíl stavbu poznat, vyhodnotit a na základě tohoto poznání navrhnout formu dalšího přístupu k památce, ale s ekvilibristickou demagogií směřují téměř výhradně k podpoření zájmů investora. Že se v tomto případě jedná často o zájmy směřující proti památce, není nutno zdůrazňovat. Někteří zpracovatelé navíc místo důkladného zkoumání a dokumentování spíše projektují, což je práce zcela jiné a samostatné profese. Tvůrčí činnost se pak nutně dostává do konfliktu s podstatou průzkumů, jejichž zaměření má zcela odlišný charakter. K jakémukoliv projektování lze navíc zodpovědně přistoupit až po vyjádření příslušných památkových orgánů.

Fluktuace části pracovníků státní památkové péče a jejich ne vždy optimální odborná připravenost jim v některých případech neumožňuje rozpoznat kvality průzkumu historických objektů, a nezastupitelná přípravná etapa je tak degradována či nedostatečným způsobem využívána. Památkový pracovník, kterému ze zákona přísluší odborně se vyjadřovat k rozsahu a formě obnovy památkového díla, může být nesprávně zpracovaným průzkumem ovlivněn. Jedním z podstatných znaků nekvalitního průzkumu je malé množství relevantních informací; případně jsou chybně nebo zavádějícím způsobem interpretovány. Rozšiřuje se tak oblast spekulací a dohadů; oblast, kde dochází daleko snadněji i k fatálními chybám. Někteří pracovníci památkové péče pak věci řeší „citem“. I tento přístup je nutný, včetně nezbytného zapojení estetických hledisek. Vycházet však jen z toho, co se mi líbí, je přístup navýsost amatérský, zavádějící a nebezpečný zejména z hlediska nevratnosti většiny zásahů.

Z těchto i dalších praktických a teoretických důvodů byla v rámci hlavních úkolů Státního ústavu památkové péče v Praze zpracována autorem této statě metodika stavebně historického průzkumu. V první fázi byla pozornost zaměřena na základní druh - standardní nedestruktivní průzkum, který je základním typem z řady možných stavebních průzkumů. Práce vycházela z postupů SÚRPMO, jejíž základy vytyčené D. Líbalem prověřil čas.

Úkolem průzkumu je vždy určitá inventura dosavadních znalostí o objektu, doplněná zkoumáním příslušných písemných zpráv formou archivní rešerše, využívající všech dostupných materiálů. Následuje průzkum samotné památky, chápáné jako hmotný pramen, a to z pohledu dějin umění, dějin techniky a historických technologií a pod. V závěru této části jsou chronologicky popsány proměny objektu v celém období jeho existence. Finální kapitola podává souhrnný obraz o významu památky, její postavení v rámci našeho památkového fondu. K obnově orientovaná část začíná jmenovitým a dle významu odstupňovaným výčtem hodnotných prvků a rovněž těch částí, které z pohledu zpracovatele objekt poškozuji. Poslední kapitola přináší náměty pro další přístup k památce. Jak již bylo výše uvedeno, jedná se o doporučení, které má sloužit jako podklad pro odborné rozhodnutí. Na textovou část navazuje grafické vyhodnocení průzkumu a plánová a obrazová příloha, dokumentující charakteristické části či prvky potřebné pro charakteristiku, vyhodnocení, či obnovu objektu.

K praktické obnově směřovaná část však nemůže být zpracována samostatně, bez části první (viz výše). Jedině detailní poznání a orientace v dané problematice totiž dovoluje vyjádřit komplexní názor na velice citlivou otázku současného přístupu k památce, ke konkrétním návrhům její obnovy.

Podstatou při tvorbě metodiky byla snaha získat názory co největšího počtu odborníků, protože podle mého přesvědčení jediné práce s využitím maxima podnětů má naději, že bude obecně respektována. Proběhla proto řada jednání a oponentur, směřujících ke konečné podobě, odevzdané v polovině tohoto roku do tisku. Jako samostatná brožura by měla metodika vyjít v rámci nové metodické řady časopisu Zprávy památkové péče; jako pomůcka pro zpracovatele průzkumů, pracovníky památkových ústavů, referátů kultury okresních úřadů i dalších zájemců. Její členění je takové, aby byla zřejmá v první řadě odborná skladba průzkumu. I méně zběhlí pracovníci by měli mít na jejím základě možnost posoudit, do jaké míry je zpracovaný průzkum úplný. Naplnění jednotlivých bloků průzkumu určuje základní pracovní postup, kterému bude muset odpovídat odborná způsobilost zpracovatele. Takovýto přístup k práci již vylučuje značnou část výše uváděných nekvalitních a jednostranně orientovaných prací.

Daný postup je v současné době patrně nejschůdnější, protože výběr zpracovatelů stavebně historických průzkumů je právně zcela neošetřen; může je provádět kdokoli, bez jakéhokoli prokázání svých schopností. Obhajoba tohoto přístupu vychází z teze, že nedestruktivní průzkum památku nepoškozuje, a proto není nutné žádné formální vymezení jako například u průzkumů restaurátorských (atestace) či archeologických. Při uvědomění si významu, dosahu a zcela hmatatelných následků špatně zpracovaného stavebně historického průzkumu se však tento postoj jeví z odborné stránky značně diskutabilní.

Proto ti, kdo budou požadovat zpracování průzkumů dle uvedené metodiky, i ti, kteří ji budou dodržovat, vytvoří dle mého soudu základ pro zcela konkrétní zkvalitnění práce v rámci péče o naše kulturní dědictví. Pokud tato metodika splní uvedenou úlohu alespoň částečně a stane se určitým východiskem nové etapy poznání, dokumentace, hodnocení a ve svých výsledcích i reálné obnovy našich architektonických památek, bude její úloha splněna.

